

Универзитет у Београду, Филозофски факултет –
Одељење за историју уметности, Београд

DOI 10.5937/kultura1754134P
УДК 725.84(497.11)“19”
796/799:061.2(497.11)“19”
оригиналан научни рад

СПОРТ У ЈАВНОМ ПРОСТОРУ: ГЕНЕЗА БЕОГРАДСКИХ СОКОЛСКИХ ДОМОВА И СТАДИОНА

Сажетак: *Соколски домови представљају прве спортске објекте подигнуте у Београду и као такви заузимају значајно место у урбанистичком развоју града током периода између два светска рата. Питање изградње соколског дома није се тицало само соколског друштва, већ и грађанства. На основу расположивих архивских докумената и периодике, познато је да су Београђани активно учествовали у подизању соколских дома и стадиона. Отуд је истраживање соколске архитектуре значајно не само за историју архитектонског и урбанистичког развоја међуратног Београда, већ и за друштвену историју. Осим соколских дома, истакнуту улогу у преиначавању јавног простора Београда чинили су соколски стадиони односно слетишта. Кроз анализу архитектонских остварења насталих под окриљем београдских соколских друштава, покушаћемо да установимо њихову улогу и значај у архитектонском и урбанистичком развоју града, али исто тако да утврдимо на који начин су ови јавни простори учествовали у спровођењу југословенске идеологије, као и неизоставне соколске културно-просветне мисије у циљу еманципације и модернизације друштва.*

Кључне речи: *Београд, јавни простор, соколски дом, соколски стадион, Соколи, архитектура*

---

*Развој Соколског покрета на
територији Београда¹*

Соколски покрет настао је 1862. године у Прагу као вид буђења чешке националне свести кроз спорт. Његови оснивачи, Мирослав Тирш (Miroslav Tyrš), Јиндрих Фигнер (Jindřich Fügner) са Емануелом Тонером (Emanuel Tonner) тежили су да кроз организацију овог типа раде на уједињењу Чеха и очувању националног идентитета и традиције у германизованом култури Хабзбуршке монархије.² Веома брзо су и други словенски народи усвојили концепт Соколства, па су током друге половине деветнаестог века основана бројна соколска друштва широм Аустроугарске, али и других држава попут Краљевине Србије.³

Историјат Соколског покрета не може се изложити, а да се притом не узме у обзир развој спорта на територији Србије током друге половине деветнаестог и почетком двадесетог века. У Београду је 1852. године сликар Стеван Тодоровић основао прво српско гимнастичарско друштво.⁴ Прво београдско друштво за гимнастику и борење основано је 1881. године у Београду, да би десет година касније променило назив у Београдско гимнастичко друштво *Соко*.⁵

Београд је после Првог светског постао престоница новоосноване Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, што је проузроковало нагли пораст броја становника и урбанистичку експанзију. Чињеница да су по оснивању Краљевине СХС Соколи били слободна организација која није била у конфлику са државном политиком утицала је на пораст чланства и број соколских друштава како у Београду, тако и у читавој Краљевини. Соколска делатност се током година ширила, па је у међуратном Београду постојало једанаест соколских друштава. Соколско друштво Београд „Матица”

---

1 Рад представља резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја бр. 177013 („Српска уметност 20. века: национално и Европа”)

2 Dolansky, J. (1973) *Sto deset let Sokola 1862–1972*, Praha: Olympia, str. 7–12; Жутић, Н. (1991) *Соколи: идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије 1929–1941*, Београд: Ангротраде, стр. 5–6.

3 Путник, В. (2015) *Архитектура соколских домова у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевини Југославији*, Београд: Филозофски факултет у Београду, стр. 19–41.

4 Недељковић, С. (2012) Повест савеза витешких друштава „Душан Силни”, *Зборник Матице српске за друштвене науке* бр. 138, Нови Сад: Матица српска, стр. 103.

5 Кастратовић Ристић, В. Соколи Југославије, организација и делатност, у: *Ко је соко - тај је Југословен*, уредила Кнежевић, Н. (2016), Београд: Музеј историје Југославије, стр. 13–14.

је до изградње сопственог дома вежбало у просторијама Основне школе „Јован Јовановић Змај” у Босанској улици 32.⁶ У Основној школи „Краљ Петар” окупљало се и вежбало соколско друштво Београд II, док је Основна школа у Улици Ватрослава Јагића била место где је деловало соколско друштво Београд III. За разлику од претходних примера, соколско друштво Београд IV је изнајмљивало просторије локалне кафане на Чукарици за вежбање. С друге стране, соколско друштво Београд V је вежбало у оквиру Дома културе на Сењаку. У оквиру Основне школе „Престолонаследник Петар” у Шуматовачкој улици соколско друштво Београд VI је подигло сопствену соколану 1932. године.⁷ Соколско друштво Београд VII је имало своје просторије у оквиру Дома привредника у Улици Крунској 5.⁸ Соколско друштво Београд VIII основано је у фебруару 1933. године и обухватало је територију Белих вода и Жаркова, као и соколску чету у Железнику.⁹

По увођењу шестојануарске диктатуре 1929. године спроведен је закон о оснивању Сокола Краљевине Југославије као државне установе. Том приликом седиште Савеза Сокола Краљевине Југославије је премештено из Љубљане у Београд као престоницу Краљевине, чиме је дат посебан значај београдском Соколству. Две године касније оформљено је Министарство физичког васпитања народа Краљевине Југославије са циљем да помаже развој спорта у држави, а нарочито да пружа подршку Соколима. До 1933. године на челу Министарства углавном су били представници Соколског савеза, па је самим тим већина средстава бивала преусмерена на изградњу соколских домова и набавку опреме.¹⁰

---

6 АЈ, Фонд МП, ф-66-1266-1514, Соколско друштво „Матица” Београд – писмо Министру просвете, 21. март 1927.

7 Павловић, Д. (1932) Подизање соколских домова на селу, *Соколски гласник* бр. 11, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије, стр. 3.

8 Аноним (1933) Скупштина београдских Сокола, *Београдске општинске новине* бр. 1, Београд: Општина града Београда, стр. 61; АЈ, Фонд МП, ф-66-1266-1514, Соколско друштво Београд VII – писмо Министру просвете, 31. X 1934.

9 АЈ, Фонд МП, ф-66-2289-2154, Писмо соколског друштва Београд VIII Министарству просвете, 11. април 1933; Јовановић, М. (2005) Жене у соколском покрету на Чукарици између два рата, *Годишњак Факултета спорта и физичког васпитања* бр. 13, Београд: Факултет за спорт и физичко васпитање, стр. 26.

10 АЈ, Фонд МФВ, ф-71-15-40, Извештај односа Министарства за физичко васпитање и Сокола, 1940.

---

*Архитектура соколских
домова и стадиона у Београду*

У једном чланку из „Соколског гласника” се наводи: „Препоручљиво је почети са подизањем дома у већим, насељенијим местима, где је већи саобраћај и промет те да пролазници могу видети наше домове. На тај начин они су и једна врста пропаганде наше идеје.”¹¹ Оваква изјава говори о значају који су соколски домови имали у идеолошком програму Соколства. Соколски домови су били места окупљања и дистрибуције соколске идеје и филозофије, па самим тим и најважнији пунктови ширења Соколства, али и југословенства.¹² Отуд је њихов положај у урбаној топографији међуратног Београда био изузетно значајан.

Године 1926. је донет закон о грађењу школа по коме је изградња гимнастичке сале или соколане била обавезна.¹³ Међутим, овај закон се није у пракси увек примењивао. Закон о подизању домова умногоме је побољшао ситуацију, такође дефинишући параметере за изградњу соколских домова. Закон је такође прописивао да Министарство просвете, односно Министарство физичког васпитања народа од 1929. године мора одобрити пројекат и земљиште на којем ће се соколски дом градити.¹⁴ Изградња соколских домова није се тичала искључиво соколских друштава, већ су у том подухвату учествовали грађани, општина и друга културно-просветна друштва путем донација, организације догађаја за прикупљање новчаних средстава или помоћи при грађевинским радовима.¹⁵

Већина соколских домова у Краљевини Југославији пројектована је у различитим стиливима, сходно укусу средине или афинитету самог архитекте. Ретка су била соколска друштва која су наметала пројектанту захтеве, као што је случај био при изградњи државних институција или пак приватних инвеститора. Соколска архитектура отуд веома добро одражава стилске тенденције југословенских архитеката.¹⁶

---

11 Аноним (1934) Питање подизања домова наших Соколских чета, *Соколски гласник* бр. 50, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије, стр. 3.

12 Ignjatović, A. (2007) *Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904-1941*, Beograd: Građevinska knjiga, str. 281–288.

13 Аноним (1926) Нова соколана у Београду, *Соко Душана Силног* бр. 2, Београд: Соколска жупа „Душан Силни”, стр. 56.

14 Аноним (1932) Закон о подизању домова, *Соколски гласник* бр. 21, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије, стр. 4.

15 Путник, В. (2015) нав. дело, стр. 159.

16 Путник, В. Соколски домови у контексту развоја југословенске архитектонске сцене (1918-1941), у: *Уметност и њена улога у историји: између*

И поред чињенице да је у периоду диктатуре краља Александра Соколство било у фокусу државе, уживајући финансијску подршку поводом изградње соколских домова, то најчешће није било довољно за реализацију често амбициозних планова реномираних београдских архитеката попут Момира Коруновића и Бранислава Којића. Соколски домови су због тога далеко скромније изведени него што је била провобитна замисао.

Соколска друштва Београд I

Иако је соколско друштво „Душан Силни” са Друштвом за улепшавање Врачара 1910. године покренуло иницијативу да се подигне прва соколска вежбаоница, Београд је и поред спортске традиције прву спортску салу добио тек у међуратном периоду. Први соколски објекат подигнут на територији Београда била је соколана друштва Београд I у склопу Друге гимназије.¹⁷ Соколану је архитекта Момир Коруновић пројектовао 1924. године. Била је то уједно и прва спортска и соколска грађевина за коју је Коруновић израдио нацрт. Соколана је завршена и свечано освећена 1926. године.¹⁸ Прочеле ове подужне грађевине је било наглашено трифорума, окулусима и забатима, карактеристичним за Коруновићево стваралаштво. На основу пројекта се може уочити да је на балустради био превиђен и низ од десет скулптура соколара и копљаника,¹⁹ али нису изведени услед недостатка средстава.

Диспозиција прве београдске соколане у склопу једне образовне институције каква је била Друга гимназија сведочи о тесној повезаности Сокола са образовним системом. Осим увођења физичког васпитања у школски програм, културно-просветна делатност Соколског покрета је такође имала удела у ваншколским активностима омладине. Попут овог примера, на територији општине Београд јавиле су се сличне иницијативе. Град је соколском друштву Београд II 1931. године уступио плац на углу Вишњићеве улице и Краљевог трга са идејом да се на том месту подигне женска гимназија

трајности и пролазних -изама, приредили Јовановић, З. М., Тошковић, О., Петровић, Ј. и Виријевић, В. (2014), Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, стр. 587.

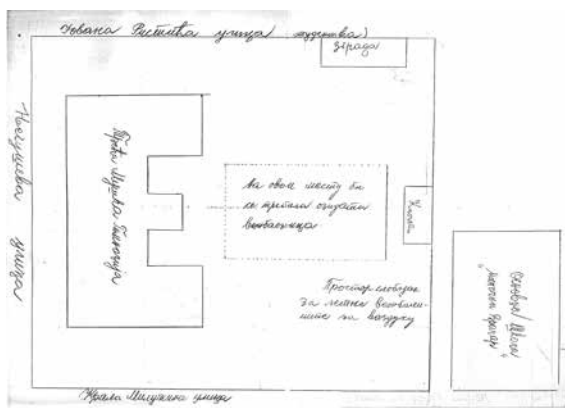
17 Путник, В. (2013) Соколски домови и стадиони у Београду, *Наслеђе* бр. 14, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 72, 74.

18 АЈ, Фонд МП, ф-66-1266-1514, Соколско друштво Београд I – писмо Министру просвете, 6. XI 1925.

19 Кадијевић, А. (1996) *Момир Коруновић*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 50-52.

у чијем склопу би се налазила и соколана,²⁰ али та замисао никада није спроведена у дело. Соколско друштво Београд VII је покренуло иницијативу да подигне своју соколану у дворишту Треће гимназије у Његошевој улици. Министарству просвете је чак послат и предлог пројекта (слика 1),²¹ али до реализације такође није дошло. Једина соколана подигнута у склопу београдске гимназије је погђена запаљивом бомбом у бомбардовању 6. априла 1941. године,²² а затим и срушена како би се 1965. године подигла нова зграда Политике.

Слика 1 Ситуациони план подизања соколске вежбаонице у дворишту III мушке гимназије, 1934. година (извор: АЈ, ф-66-1266-1514)

Соколски дом Београд III

Први соколски дом у Београду подигло је соколско друштво Београд III, које је у том периоду имало највише чланова на територији града.²³ Општина је друштву уступила парцелу од 4.000 м² у Војвођанској улици, одмах иза основне школе у којој су се Соколи окупљали. Архитекта Бранислав Којић ангажован је да изради пројекат. Свечано освећење соколског дома одржано је 7. новембра 1932. године. У церемонији освећења учествовали су рабин, имам, православни и старокатолички свештеник. Том приликом је соколски дом био окићен државним заставама.²⁴

20 АЈ, Фонд МП, ф-66-1266-1514, Соколско друштво Београд II – писмо Министру просвете, 24. XI 1932.

21 АЈ, Фонд МП, ф-66-1266-1514, Соколско друштво Београд VII – писмо Министру просвете, 31. X 1934.

22 Кадријевић, А. (1996) *Мамир Корумовић*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 50-52.

23 Сведочење Петра Врачарића, члана соколског друштва Београд III (26. III 2016)

24 Аноним (1932) Свечано освећење новог дома Соколског друштва Београд III, *Београдске општинске новине* бр. 11, Београд: Општина града

Архитекта Бранислав Којић²⁵ се приликом пројектовања свог јединог соколског дома определио за модерни архитектонски речник (слика 2). Као један од оснивача Групе архитеката модерног правца,²⁶ Којић је већ почетком четврте деценије двадесетог века почео да се удаљава од фолклоризма²⁷ и да пројектује готово искључиво у модерном духу. Пројекат је иницијално замишљен амбициозно, са модернистичким третманом фасадног платна у виду тракастог низа прозора и кубичном структуром, али и са монументалним улазним порталом. До издигнутог портала се долази широким степеницама са надстрешницом коју је према пројекту требало да подупиру скулптуре Сокола у пуној величини, али су услед недостатка средстава уместо њих изведена два ступца од опеке.²⁸

Слика 2 Бранислав Којић, Соколски дом Београд III, 1932. година
(извор: колекција М. Јуришића)

Соколски дом Београд III је у тренутку његове изградње представљао архитектонски репер у простору тадашњег подручја око Смедеревског Ђерма. Подигнут у широј зони града која још увек није могла да се подичи репрезентативним објектима, соколски дом Београд III је својом модерношћу и структуром обележио урбанистички развој града, поставши спортски и културни центар ка коме је гравитирао велики број грађана. Његова силуета је дуго доминирала

Београда, стр. 736–737; Аноним (7. XI 1932) Свечано отварање соколског дома у Београду, *Политика*, стр. 8.

25 О Браниславу Којићу у: Тошева, С. (1998) *Бранислав Којић*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

26 Камилић, В. (2008-2009) Осврт на делатност Групе архитеката модерног правца, *Годишњак града Београда* бр. 55-56, Београд: Музеј града Београда, стр. 239–264.

27 Путник, В. (2011) Фолклоризам у архитектури Београда (1918–1950), *Годишњак града Београда* бр. 57, Београд: Музеј града Београда, стр. 175–210.

28 Путник, В. нав. дело, стр. 74-75.

ширим подручјем Смедеревског Ђерма и Црвеног крста, постављајући спорт и Соколство у сам центар друштвеног живота.²⁹

Соколски дом Београд IV

Убрзо по изградњи првог соколског дома у Београду, соколско друштво Београд IV покренуло је иницијативу за изградњу сопственог објекта где би се окупљали и вежбали. Пројекат је израдио архитекта Момир Коруновић.³⁰ У питању је била подужна грађевина скромних димензија, више соколана него соколски дом, са низом полукружних прозора и бочно постављеним улазом. По својој структури била је умногоме слична Коруновићевој соколани за друштво Београд I. Објекат је подигнут у Љешкој улици на земљишту које је друштву поклонио Митар Јовановић.³¹ Соколана је завршена и свечано отворена 14. маја 1933. године.³²

Мале димензије објекта брзо су престале да задовољавају потребе једног растућег соколског друштва, па је 1936. године донесена одлука о проширењу соколане у дом. Међутим, на израду пројекта и изградњу се чекало услед недостатка средстава. Године 1938. архитекта Иван Грбац³³ је ангажован да изради пројекат проширења. Том приликом додате су позорница, мушка и женска свлачионица и још једна мања дворана (слика 3). Пројекат проширења финансијски је помогло Министарство физичког васпитања народа.³⁴ Уместо национално оријентисане архитектуре Момира Коруновића, Иван Грбац се определио за модернизацију соколског дома, додајући му јарбол, окулусе и натписе попут познатог соколског мотоа „Ни користи, ни славе.” који је при оснивању Сокола у Прагу изговорио Линдрих Фигнер.³⁵ Целокупан пројекат проширења је лишен било какве декорације, осим елемената који дефинишу модерну архитектуру и једног

---

29 Сведочење Петра Врачарића, члана соколског друштва Београд III (26. III 2016.)

30 Кадиевић, А. нав. дело, стр. 122.

31 Цветковић, Д. (2007) *Соколи и соколски слетови 1862–1941–Соколане–Соколски домови–Соколске разгледнице*, Београд: Мирослав, стр. 132.

32 Аноним (1933) Освећење соколског дома на Чукарици, *Београдске општинске новине* бр. 5, Београд: Општина града Београда, стр. 370.

33 Иван М. Грбац, архитекта, рођен је 7. октобра 1893. године у Великом Долу, дипломирао у фебруару 1930. године на Техничком факултету Универзитета у Београду, у: *Именик дипломираних инжењера и архитеката на Техничком факултету Универзитета у Београду 1919–1938*, (1939) Београд.

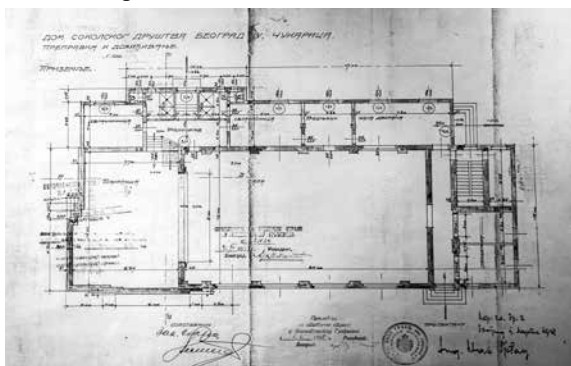
34 АЈ, Фонд МФВ, ф–71–16–46, Соколско друштво Београд IV моли новчану помоћ, 1938.

35 ИАБ, ф–XX–13–1932.

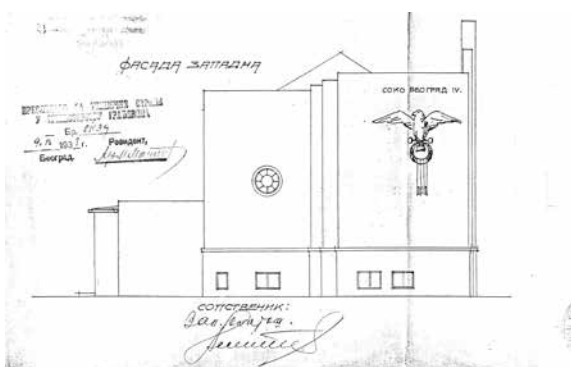

релјефа сокола који држи тегове и венац (слика 4).³⁶ Југо-источна страна објекта водила је ка летњем вежбалишту. На основу сачуваних фотографија у фонду Музеја спорта и олимпизма може се видети да су чукарички Соколи изводили своје свечане академије и на том летњем вежбалишту у присуству бројне публике.³⁷ После Другог светског рата, соколски дом је прешао у власништво културно-уметничког друштва „Стеван Бракус”, а и данас функционише као спортски центар.³⁸

Слика 3 Иван Грбац, Соколски дом Београд IV, основа приземља, 1938. година (извор: ИАБ, ф–XX–13–1932)

Слика 4 Иван Грбац, Соколски дом Београд IV, нацрт фасаде, 1938. година (извор: ИАБ, ф–XX–13–1932)

Соколски дом Београд – Матица

Иницијатива да се подигне дом соколског друштва „Београд–Матица” потиче још од 1921. године. За један пројекат који је био од изузетне важности за београдско Соколство какав је био соколски дом „Београд–Матица” ангажован је

³⁶ ИАБ, ф–XX–13–1932.

³⁷ Фототека Музеја спорта и олимпизма.

³⁸ Путник, В. нав. дело, стр. 75-77.

најистакнутији архитекта Соко – Момир Коруновић. Током неколико фаза кроз које је пролазило соколско друштво „Београд Матица” поводом изградње сопственог дома, Коруновић је имао прилике да изради неколико репрезентативних нацрта. Пројекат који датира из 1928. године имплицира велике амбиције које је соколско друштво „Београд Матица” имало. Обиље фасадне декорације огледало се пре свега у пуној фасадној скулптури, попут сокола у гнезду, евидентно намењеном да указује на соколски дом као „гнездо” друштва, али и читавог југословенског Соколства. Коруновић је такође уврстио и скулптуре соколара, као и рељеф Светог Ђорђа који убија аждају. Оваква иконографија је јасно указивала на војни карактер Сокола, пошто је Свети Ђорђе био војник и Соколи су га одабрали за свог свеца заштитника обележавајући Ђурђевдан као празник.

Слика 5 Момир Коруновић, Соколски дом Београд – Матица, нацрт pročеља, 1933. година (извор: ИАБ, ф–И–2а–1946)

Међутим, финансијска ситуација приморала је Соколе да од Коруновића поруче скромнију верзију соколског дома. Нацрт из 1933. године показује далеко сведеније решење, лишено декоративних трака и комплексне експресионистичке структуре првобитног пројекта (слика 5). Па ипак је Коруновић и на овом пројекту нашао простора за соколску иконографију, поставивши у витраж последње зоне соколе у лету, као и скулптуре сокола са грбовима.³⁹ Изведено решење је, нажалост, претрпело додатне интервенције, па је сва фасадна скулптура и декорација уклоњена. Изведено је само решење улазног портала које је накнадно изменио архитекта Николај Краснов 1934. године (слика 6).⁴⁰ Изградња дома је започета

39 ИАБ, ф–И–2а–1946.

40 Кадивијевић, А. (1994) Прилог проучавању дела архитекте Николе Краснова у Југославији (1922–1939), *Саопштења РЗЗСК* бр. 26, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 190; Исто (1997) Рад Николаја Краснова у Министарству грађевина Краљевине СХС/Југославије у Београду од 1922. до 1939. године, *Годишњак града Београда* бр. 44, Београд: Музеј града Београда, стр. 247.

1929. године, када је краљ Александар I Карађорђевић донирао 100.000 динара соколском друштву „Београд Матица” за почетак радова. Проглашавањем шестојануарске диктатуре Соколи су доспели у жижу политичке стратегије као отелотворење југословенства и од тог тренутка Краљевина започиње са активном материјалном и логистичком подршком. Краљ Александар је био додатно мотивисан да помогне изградњу соколског дома „Београд Матица”, зато што је исте године укинут Југословенски Соколски Савез са седиштем у Љубљани и формиран Савез Сокола Краљевине Југославије са седиштем у Београду којем је била потребна репрезентативна грађевина.⁴¹ Освећење темеља је одржано 6. октобра 1929. године, када је Друштво за улепшавање Врачара такође донирало 100.000 динара како би се дом завршио.⁴² Наредне године је и Министарство просвете одредило 50.000 динара за завршетак изградње соколског дома,⁴³ што говори о значају овог пројекта за културну политику Краљевине Југославије. Године 1934. на комеморацији краљу Александру соколско друштво „Београд Матица” је одлучило да дом назове по преминулом краљу,⁴⁴ што је након њиховог примера постала уобичајена пракса током друге половине четврте деценије двадесетог века.⁴⁵ Изградња соколског дома „Београд Матица” је завршена крајем 1935. године, а свечаност освећења је одржана 1. марта 1936. године.⁴⁶

Упркос очитој сведености реализованог остварења, Момир Коруновић је на соколском дому „Београд Матица” успео да манифестује постулате за које се залагао. Осим технички задовољеног стандарда, грађевина на пољу архитектонског израза представља један од најрепрезентативнијих примера националног стила у Београду. Сведена форма фасаде истакла је складну структуру компонованих маса и монументалност објекта, који се простире на 1.650 м², чинећи га у том тренутку највећим соколским објектом у Краљевини Југославији.

---

41 АЈ, Фонд МП, ф–66–1266–1514, Соколско друштво „Матица” Београд – апел Министру просвете, 8. V 1928.

42 Аноним (7. X 1929) Свечано освећење камена темеља Соколског Дома у Београду, *Политика*, стр. 3.

43 АЈ, Фонд МП, ф–66–1266–1514, Одлука о исплати 50.000 динара Одбору за подизање соколског дома у Београду, 16. III 1930.

44 Кадифевић, А. нав. дело, стр. 85.

45 Путник, В. нав. дело, стр. 160.

46 АЈ, Фонд МП, ф–66–1266–1514, Соколско друштво „Матица” Београд – позивница Министру просвете на свечано освећење соколског дома „Матица”, 23. II 1936.

Слика 6 Момир Коруновић, Николај Краснов, Соколски дом Београд – Матица, улазни портал, 1934. година (извор: В. Путник)

*Стадион за свесоколски слет
у Београду 1930. године*

Популистички карактер Соколског покрета огледао се и кроз промоцију аматерског спорта и тимског духа путем масовног учествовања на слетовима. Осим изградње соколских домова као значајних пунктова у јавном простору међуратног Београда, изградња монтажног стадиона, односно „слетишта” за потребе Свесоколског слета одржаног у Београду 1930. године представља изузетно значајан догађај у развоју југословенске архитектуре, али и „освајања” јавног простора од стране Сокола Краљевине Југославије.

Првобитна жељена локација за подизање привременог стадиона за Свесоколски слет била је Доњи град Калемегдана. На том простору Соко Краљевине Југославије предвидео је капацитет од 5.000 вежбача и 100.000 гледалаца. Међутим, тај предлог је одбацио сам краљ Александар I Карађорђевић због великих трошкова нивелације терена и изградње насипа. Такође одбацивши предлог изградње стадиона на Бањичком пољу, краљ се услед веома повољне локације и близине центру града сложио са предложеном локацијом иза зграде Техничког факултета, оивиченом Гробљанском (данас Рузвелтова улица), Ратарском (данас Улица краљице Марије) и Карнегијевом улицом.⁴⁷

---

⁴⁷ Караулић, Ј. Соколски слетови у Краљевини Југославији на примеру Свесоколског слета у Београду 1930. године, у: *Ко је соко – тај је Југословен*, уредила Кнежевић, Н. (2016), Београд: Музеј историје Југославије, стр. 84.

За израду пројекта стадиона био је задужен архитекта Момир Коруновић, уједно и председник грађевинске секције слетског одбора. Коруновић је израдио пројекат за стадион површине 12.560 м². За изградњу овог монтажног здања употребљено је 51.000 м³ дрвне грађе. Сама изградња стадиона трајала је око два месеца, а на градилишту је било 450 радника. Пробно оптерећење трибина извршило је 6.000 војника.⁴⁸ Када је завршен, београдски соколски стадион био је највећа дрвена конструкција у централној Европи (слика 7). Стадион је имао капацитет за 42.000 гледалаца⁴⁹ и 3.500 вежбача. Постојала су четири улаза за публику, које је Момир Коруновић дизајнирао у складу са сопственим идејама националног стила. За учеснике слета су до свлационица водила три засебна улаза. Осим свечаних ложа пројектован је и музички павиљон где је био смештен оркестар који је био озвучен. Коруновић је у оквиру пројекта предвидео водовод, електрично осветљење, пошту, собу за новинаре, телефонске кабине. Изнад ложа налазиле су се куле које су служиле за ватрогасну стражу.⁵⁰

Слика 7 Момир Коруновић, Соколско слетиште, 1930. година
(извор: колекција М. Јуришића)

Пренос слета извршила је Дирекција београдске радиостанице у сарадњи са фирмама Телефункен (Telefunken) и Филипс (Philips) на четрдесет локација широм земље.⁵¹ Свечану поворку од 20.000 Сокола последњег дана слета пратило је око 200.000 грађана. Слет је такође снимљен камерама,

---

48 Исто, стр. 86.

49 29.300 места за седење, 8.500 места за стајање, 1.170 места за седење у ложама; у: Караулић, Ј. нав. дело, стр. 85.

50 Исто, стр. 85.

51 Исто, стр. 88.

па је премијерна пројекција документарног филма одржана у сали хотела „Касина” у фебруару 1931. године.⁵²

*Нереализовани пројекти за други
соколски стадион у Београду*

Пошто је Коруновићево слетиште било размонтирано одмах по завршетку слета, већ 1931. године почињу припреме за изградњу трајног стадиона за следећи свесоколски слет у Београду који је планиран да буде одржан 1935. године. Том приликом је израђен пројекат за ново слетиште на локацији близу пиваре Ђорђа Вајферта. Амбициозна замисао поразумевала је стадион који би овог пута примио чак 6.500 вежбача, што би га чинило другим у Европи по величини, после Страховски стадиона у Прагу. Поред великог стадиона у плану је било подизање једног мањег са капацитетом од 2.000 вежбача.⁵³ Овај пројекат је остао нереализован услед до сада недовољно расветљених околности, већ је после неколико година за подизање соколског слетишта изабрана нова локација у подручју Доњег града Калемегдана.

Стадион је требало да буде завршен до маја 1935. године како би се слет одржао 1936. године. Елаборат за соколски стадион трајног карактера у зони Доњег града израдио је инжењер Коста Петровић. Допринос Косте Петровића архитектури спортских објеката најпре се огледа у приручнику о пројектовању народних и соколских домова, као и соколских и школских вежбалишта из 1940. године.⁵⁴ Изградња стадиона је константно одлагана, па је на седници Извршног одбора ССКЈ 1937. године прихваћен предлог Косте Петровића да се трајни стадион подигне за Свесоклошки слет који би се одржао 1941. године.⁵⁵ Том приликом је још једном вођена полемика око локације за стадион, јер су осим Доњег града Калемегдана предложени Ушће и Велико ратно острво.⁵⁶ Коста Петровић је приликом израде нацрта замислио веома амбициозан пројекат који би у потпуности репрезентовао значај Соколства у јавном простору престонице Краљевине Југославије. Стадион је требало да прими 20.000

---

52 Аноним (9. II 1931) Свечано приказивање свесоколског слета, *Политика*, стр. 6.

53 Аноним (21. V 1931) Соколски стадион Краља Александра I, *Политика*, стр. 6.

54 Petrović, K. (1940) *Narodni domovi i školska vežbališta: norme i uputstva za projektovanje i građenje*, Београд: Savez sokola Kraljevine Jugoslavije.

55 Аноним (13. I 1938) И Соколи хоће да подижу свој стадион у Доњем Граду, *Политика*, стр. 13.

56 Аноним (1937) Где у Београду треба да се подигне Народни парк са стадионом?, *Соколски гласник* бр. 7, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије, стр. 1.

вежбача и 60.000 гледалаца. Поред стадиона је предвиђено да се уреди и Југословенски народни парк, такође називан и Соколски парк. У склопу комплекса је такође требало да буде подигнута и Висока школа за телесно васпитање.⁵⁷ Подизање једног амбициозног и репрезентативног комплекса у склопу историјске целине Београда говорила је о несумњивим тежњама Сокола за „освајањем” урбаног простора града и самопозиционирањем у његовој урбаној топографији. Међутим, промена политичке климе током друге половине четврте деценије довела је Соколе у мање повољан положај него што је био случај током шестојануарске диктатуре.

Већ наредне године идеја о соколском стадиону претвара се у идеју о олимпијском стадиону.⁵⁸ Пројекат инжењера Петровића бива занемарен и уместо његовог решења за израду новог пројекта позван је немачки архитекта Вернер Марх (Werner March), професор Универзитета у Берлину специјализован за пројектовање спортских објеката.⁵⁹ Марх је такође израдио пројекат за стадион и Академију за физичко васпитање за исти простор, с тим што је капацитет стадиона био нешто скромнији – за 30 до 40.000 гледалаца.⁶⁰ Ангажовање Вернера Марха за израду пројекта изазвало је бурне реакције домаће стручне јавности,⁶¹ чини се више због чињенице што је у питању страни архитекта него због земље из које долази. Исти случај се одиграо 1937. године када је влада Милана Стојадиновића одлучила да за пројектовање спортских објеката позове италијанског архитекту Паола Виетија-Виолија (Paolo Vietti-Violi), такође специјализованог за ову врсту пројектантске делатности.⁶²

---

57 АЈ, Фонд МФВ, ф–71–15–42, Соколски стадион у Београду

58 Исто.

59 Марх је у Немачкој радио у Министарству спорта на предмету *Наука о грађењу спортских игралишта*, а као професор исти предмет је предавао и на Државној академији за физичко васпитање у Берлину; Марковић, И. Р. (2013) Провокација нове естетике: два пројекта архитектке Вернера Марха у Београду, *Зборник Матице Српске за ликовне уметности* бр. 41, Нови Сад: Матица српска, стр. 122; АЈ, Фонд МФВ, ф–71–15–42, Planung: Stadion und sportanlagen für Belgrad, 1938.

60 АЈ, Фонд МФВ, ф–71–15–42, Реферат Министра физичког васпитања народа са Конференције поводом изградње спортског стадиона у Београду, 14. VI 1938.

61 Марковић, И. Р. нав. дело, стр. 177.

62 Аноним (1937) Крај одличних домаћих стручњака нама нису потребни страни архитекти за грађевине за телесно васпитање, *Соколски гласник* бр. 14, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије, стр. 2.

Закључак

Политички ритуали које су Соколи спроводили на бројним ефемерним спектаклима, почевши од церемонија освећења и свечаних отварања, преко соколских академија, па све до соколских слетова рефлектује значај који су имали у јавном простору града, као и у колективној свести народа. По изградњи, соколски домови су представљали центре културно-просветне делатности и значајне пунктове у историји развоја спорта, али и еманципације и модернизације. Богат садржај који су соколски домови нудили, почевши од неговања физичке културе, преко глумачких и музичких секција, па до курсева „модерних игара”, биоскопских пројекција и библиотеке чинило их је једним од централних пунктова културног живота престонице. Соколи су на овај начин привлачили грађанство, а посебно омладину, и ширили своју идеју, промовисали националну историју и културу.⁶³ Соколи су својом пропагандом у великој мери допринели конструисању југословенског идентитета у Краљевини, па су тако и политички догађаји неминовно утицали на развој соколске архитектуре и њено позиционирање у урбаном топографији града, као и на касније неостварене пројекте. Изградња соколских домова као и јединог реализованог стадиона у Београду сведочи о активном учешћу грађана у процесу реализације, почевши од различитих стратегија прикупљања средстава, па до помоћи у грађевинским радовима. Осим грађана, свој допринос су дала и нека од удружења, попут Друштва за улепшавање Врачара, али и Министарство просвете, затим Министарство физичког васпитања и на крају сам краљ Александар I Карађорђевић. Утицај државне политике одразио се у извесној мери на визуелну културу Сокола у престоници, па самим тим и на соколску архитектуру. Примери који у највећој мери одражавају уплив југословенске идеологије јесу они где је држава у највећој мери финансијски учествовала у њиховој реализацији – слетиште за Свесоколски слет и соколски дом „Београд Матица”. Па ипак, показало се да су амбициозни пројекти архитеката за Соколе често бивали одбачени или скромније изведени услед хроничног недостатка средстава за њихову реализацију.

---

63 Богдановић, Д. (1934) Мисија соколства на изградњи национално и социјално снажних генерација, *Београдске општинске новине* бр. 5, Београд: Општина града Београда, стр. 335–336.

ВЛАДАНА ПУТНИК ПРИЦА

ЛИТЕРАТУРА:

- Аноним (1926) Нова соколана у Београду, *Соко Душана Силног* бр. 2, Београд: Соколска жупа „Душан Силни”.
- Аноним (7. X 1929) Свечано освећење камена темељца Соколског Дома у Београду, *Политика*.
- Аноним (9. II 1931) Свечано приказивање свесоколског слета, *Политика*.
- Аноним (21. V 1931) Соколски стадион Краља Александра I, *Политика*.
- Аноним (1932) Закон о подизању домова, *Соколски гласник* бр. 21, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије.
- Аноним (7. XI 1932) Свечано отварање соколског дома у Београду, *Политика*.
- Аноним (1932) Свечано освећење новог дома Соколског друштва Београд III, *Београдске општинске новине* бр. 11, Београд: Општина града Београда, стр. 736–737.
- Аноним (1933) Скупштина београдских Сокола, *Београдске општинске новине* бр. 1, Београд: Општина града Београда.
- Аноним (1933) Освећење соколског дома на Чукарици, *Београдске општинске новине* бр. 5, Београд: Општина града Београда.
- Аноним (1934) Питање подизања домова наших Соколских чета, *Соколски гласник* бр. 50, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије.
- Аноним (1937) Где у Београду треба да се подигне Народни парк са стадионом?, *Соколски гласник* бр. 7, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије.
- Аноним (1937) Крај одличних домаћих стручњака нама нису потребни страни архитекти за грађевине за телесно васпитање, *Соколски гласник* бр. 14, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије.
- Аноним (13. I 1938) И Соколи хоће да подижу свој стадион у Доњем Граду, *Политика*.
- Богдановић, Д. (1934) Мисија соколства на изградњи национално и социјално снажних генерација, *Београдске општинске новине* бр. 5, Београд: Општина града Београда, стр. 335–336.
- Dolansky, J. (1973) *Sto deset let Sokola 1862–1972*, Praha: Olympia.
- Жутић, Н. (1991) *Соколи: идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије 1929–1941*, Београд: Ангротраде.
- Ignjatović, A. (2007) *Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904-1941*, Beograd: Građevinska knjiga.
- Imenik diplomiranih inženjera i arhitekata na Tehničkom fakultetu Univerziteta u Beogradu 1919-1938* (1939), Beograd.

Јовановић, М. (2005) Жене у соколском покрету на Чукарици између два рата, *Годишњак Факултета спорта и физичког васпитања* бр. 13, Београд: Факултет за спорт и физичко васпитање.

Кадијевић, А. (1994) Прилог проучавању дела архитекте Николе Краснова у Југославији (1922–1939), *Саопштења РЗЗСК* бр. 26, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 181–192.

Кадијевић, А. (1996) *Момир Коруновић*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Кадијевић, А. (1997) Рад Николаја Краснова у Министарству грађевина Краљевине СХС/Југославије у Београду од 1922. до 1939. године, *Годишњак града Београда* бр. 44, Београд: Музеј града Београда, стр. 221–255.

Камилић, В. (2008–2009) Осврт на делатност Групе архитеката модерног правца, *Годишњак града Београда* бр. 55–56, Београд: Музеј града Београда, стр. 239–264.

Караулић, Ј. Соколски слетови у Краљевини Југославији на примеру Свесоколског слета у Београду 1930. године, у: *Ко је соко – тај је Југословен*, уредила Кнежевић, Н. (2016), Београд: Музеј историје Југославије.

Кастратовић Ристић, В. Соколи Југославије, организација и делатност, у: *Ко је соко – тај је Југословен*, уредила Кнежевић, Н. (2016), Београд: Музеј историје Југославије

Марковић, И. Р. (2013) Провокација нове естетике: два пројекта архитекте Вернера Марха у Београду, *Зборник Матице Српске за ликовне уметности* бр. 41, Нови Сад: Матица српска, стр. 163–180.

Мрваљевић, Ђ. (1932) Соколана – расадиште соколске идеје, *Соколски гласник* бр. 2, Београд.

Недељковић, С. (2012) Повест савеза витешких друштава „Душан Силни”, *Зборник Матице српске за друштвене науке* бр. 138, Нови Сад: Матица српска, стр. 103–114.

Павловић, Д. (1932) Подизање соколских домова на селу, *Соколски гласник* бр. 11, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије.

Petrović, K. (1940) *Narodni domovi i školska vežbališta: norme i uputstva za projektovanja i građenja*, Beograd: Savez sokola Kraljevine Jugoslavije.

Путник, В. (2011) Фолклоризам у архитектури Београда (1918–1950), *Годишњак града Београда* бр. 57, Београд: Музеј града Београда, стр. 175–210.

Путник, В. (2013) Соколски домови и стадиони у Београду, *Наслеђе* бр. 14, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 69–82.

Путник, В. Соколски домови у контексту развоја југословенске архитектонске сцене (1918–1941), у: *Уметност и њена улога у*

историји: између трајности и пролазних -изама, приредили Јовановић, З. М., Тошковић, О., Петровић, Ј. и Виријевић, В. (2014), Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини.

Путник, В. (2015) *Архитектура соколских домова у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевини Југославији*, Београд: Филозофски факултет у Београду.

Тошева, С. (1998) *Бранислав Којић*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Цветковић, Д. (2007) *Соколи и соколски слетови 1862–1941–Соколане–Соколски домови–Соколске разгледнице*, Београд: Мирослав.

Vladana Putnik Prica

University of Belgrade, Faculty of Philosophy –
Department of Art History, Belgrade

SPORTS IN PUBLIC SPACES: A GENESIS OF THE BELGRADE SOKOL GYMS AND STADIUMS

Abstract

As the first sports premises built in Belgrade, the Sokol gym halls have a significant place in the urbanistic development of the city in between the two world wars. The question of building a Sokol gym hall was not only relevant to the Sokol gym society, but also to the population at large. Thanks to available archive documents and periodical magazines, we now know that the people of Belgrade took active part in building the Sokol gym society halls and stadiums. This makes research of the Sokol gym halls architecture important not only for the social history of architectural and urbanistic development of Belgrade, but also for the society history in general. In addition to the Sokol gym halls, a significant role in transformation of the public Belgrade spaces belongs to their stadiums i.e. exercising fields. Through an analysis of architectural projects realized under the auspices of Belgrade Sokol gym societies and clubs, we will try to determine their role and significance for the architecture and urban planning of the city, and also determine the manners in which these public spaces contributed to the spread of Yugoslav ideology, as part of a compulsory gymnastic culture and mission aiming at emancipation and modernization of society.

Key words: *Belgrade, public space, Sokol Hall, Sokol stadium, architecture*